

НАСТУПНІСТЬ У РОБОТІ З ХУДОЖНЬОЮ КНИГОЮ МІЖ ДОШКІЛЬНОЮ І ПОЧАТКОВОЮ ЛАНКАМИ ОСВІТИ

У статті розкрито проблему щодо наступності у роботі з художньою книгою між дошкільною і початковою ланками освіти, подано сутність поняття наступність, художня література.

Ключові слова: наступність, дошкільна і початкова ланки освіти, художня книга, художня література.

На сучасному етапі підготовка до школи із психолого-педагогічної проблеми переросла в проблему соціальної значимості, ставиться завдання охопити суспільним вихованням усіх дітей дошкільного віку, реалізується перехід до навчання дітей з шестирічного віку, що й передбачено основними напрямками реформи загальноосвітньої і професійної школи.

Ефективне вирішення завдань виховання дітей при переході від дошкільного виховання до навчання в початковій школі багато в чому залежить від взаємодії дошкільних установ і школи, правильного і послідовного здійснення наступності у виховній і навчальній роботі з дітьми. Перехід дитини в школу – якісно новий етап у її розвитку. У дошкільному закладі проводиться цілеспрямована робота з встановлення наступності між ДНЗ і школою. Одним із провідних питань у вирішенні проблеми наступності є робота дітей з художньою літературою (книгою).

Література (лат. literature - написана) – один із основних видів мистецтва – мистецтва слова [9, с.287]. Розрізняють літературу технічну, наукову, публіцистичну, довідкову, епістолярну та ін. Однак найчастіше термін "література" вживають до творів художнього письменства. Художня література – це популярний вид мистецтва, який зобразив відтворює суспільне життя за допомогою писаного, а до розвитку писемності у його роботі з усними слова, мови. Джерелом, з якого розвивається література, була усна поетична творчість народу (фольклор). Тому і фольклор часто відносять до літератури. У значенні "художня література" вживається подекуди термін "красне письменство" [9, с.287].

Робота з художньою літературою проводиться за принципом наступності, розпочинаючись в дошкільному навчальному закладі і продовжуючись у початкових класах. Література вивчається в школах різних типів і є навчальним предметом. У початкових класах учні знайомляться з художніми творами на уроках читання, у старших – вивчається історико-хронологічний курс літератури, починаючи від прадавньої і завершуючи сучасними творами прекрасного письменства.

Українська література, що вивчається в усіх школах нашої держави, поділяється на два основних типи (форми) – поезію і прозу, а також на три роди – епос, лірику і драму. У процесі вивчення літератури, аналізу художнього твору виділяють два аспекти: розуміння відтвореного життя і його оцінку. Як самостійну педагогічну науку виокремлюють методику викладання літератури. Це наука про виховання, літературну освіту і розвиток особистості учня засобами художнього слова, що забезпечує учительсько-словеснику найвищу педагогічну результативність у його роботі з дітьми при мінімальній затраті їх енергії і сил. Методика викладання літератури спрямована на вдосконалення змісту, структури і системи літературної освіти, розкриває закономірності формування в учнів засобами художнього слова потрібні їм уміння і навички [9, с.288].

Розглянемо поняття "наступність" насамперед у словникових джерелах. За українським педагогічним словником, наступність – це послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість шаблів і етапів навчально-виховного процесу. Досягнення наступності в шкільній практиці забезпечується методично і психологічно обґрунтованою побудовою програм, підручників, дотримання послідовності руху від простого до складнішого в навчанні та організації самостійної роботи учнів і взагалі всією системою методичних засобів [3].

За словником термінів дошкільної освіти, наступність – це встановлення необхідного зв'язку і правильного співвідношення між частинами навчального предмету на різних шаблях його вивчення. Поняття характеризує також вимоги, які пред'являються до знань і умінь тих, хто навчається на кожному етапі навчання, формам, методам і прийомам пояснення нового навчального (учбового) матеріалу і до всієї наступної роботи з його засвоєння [5, с.235].

У сучасній педагогічній енциклопедії наступність навчання тлумачиться як один із принципів дидактики, який передбачає певний порядок і послідовність у засвоєнні знань, досягненні розуміння і формування логічно пов'язаних з раніше засвоєними, а кожна нова ступінь навчання повинна спиратися на попередню і готувати до засвоєння нового, до переходу на більш високу ступінь в розвитку інтелектуальних здібностей. Засобом наступності досягається цінність навчального процесу і його висхідний характер [8, с.459].

Проблема наступності у вихованні і навчанні дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку висвітлювалась ще у працях класиків вітчизняної і світової дошкільної педагогіки, зокрема Я. Коменського, К. Ушинського, Є. Тихєвої. Видатні педагоги визначили зміст роботи з підготовки дітей до школи, висунули конкретні вимоги до неї, розкрили питання наступності у виховній діяльності сім'ї, дошкільних закладів і школи.

На думку психологів (Г. Ляміна, Г. Петроченко, Т. Тарунтасва), "наступність" на дошкільному етапі розвитку означає забезпечення передумови до шкільного навчання, тобто загальну готовність дитини до школи без будь-яких негативних наслідків для психіки.

У педагогіці існують різні підходи до визначення наступності в навчанні. Ряд дослідників уважають її загально педагогічним принципом (О. Андріянчик, С. Годник, Ю. Кустов, О. Мороз, В. Черкасов та ін.), інші – загальнопедагогічною закономірністю (Н. Олейник, Д. Сидікова та ін.), треті – методологічним принципом (О. Киверялг, В. Ревтовіч, Я. Умборг та ін.).

Більшість сучасних дослідників розглядають наступність у навчанні як дидактичний принцип (С. Годник, Ю. Кустов, О. Кухта, О. Киверялг, М. Махмуров, З. Михайлов та ін.). О. Киверялг і З. Михайлов пишуть, що наступність як дидактичний принцип характеризується такими якостями: загальність, дидактичність, взаємозв'язок і взаємопроникнення з іншими принципами, наприклад, науковості та доступності, проф.спрямованості тощо.

У дослідженні проблеми наступності в навчанні й вихованні виокремилось кілька напрямів. Перший із них відбитий у дослідженнях О.Блауса, Ш. Ганеліна, С. Годника, Б. Гершунського, В. Сенько тощо та пов'язаний із вивченням ролі наступності в цілому педагогічному процесі.

Другий напрям досліджень присвячений вивченню наступності між такими ступенями безперервної освіти, як дошкільні виховні установи та початкова школа (О. Аніщенко, М. Костікова, О. Шабаліна та ін.).

Третій напрям пов'язаний із вивченням предметної наступності між різними ланками загальної освіти (П. Олейник, Е. Павлотенков, І. Самоїленко та ін.), між загальноосвітньою та професійною школами (О. Батаршев, В. Башарін, Ю. Кустов, О. Киверялг та ін.).

Принцип наступності передбачає, що вихователі повинні підготувати дітей дошкільного віку до тих вимог, що їх чекають у першому класі, а вчителі перших класів повинні враховувати той рівень знань, з яким діти прийдуть до школи.

У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено напрями роботи з художньою книгою з дітьми дошкільного віку, які є орієнтовними показниками мовленнєвої компетенції випускника дошкільного закладу [2]. Аналіз Змістових ліній Базового компонента дошкільної освіти засвідчує досить високі вимоги до розуміння дітьми композиції та змісту літературного твору, розрізнення структури та основних засобів художньої виразності. Крім того, Базовий компонент дошкільної освіти орієнтує вихователів на формування у дітей літературних навичок, власного художнього смаку і творчості.

Розглянемо зміст Державного стандарту літературної освіти учнів початкової школи [10]. Змістове наповнення освітньої галузі "Мови і літератури" передбачає опанування молодшими школярами української мови та інших мов як засобу спілкування і пізнання, прилучення до скарбниць духовності і культури, літературних надбань Українського народу і народів світу, виховання громадянськості, патріотизму, національної самосвідомості.

Сутність початкової літературної освіти полягає в розвитку повноцінних навичок читання, ознайомленні школярів з дитячою літературою в поєднанні жанрових форм, авторської і тематичної різноманітності, у художньо-естетичному освоєнні тексту і дитячої книжки, у формуванні творчих здібностей [10, с.3].

Проаналізуємо варіативні програми виховання і навчання дітей дошкільного віку. Автори кожної з цих програм рекомендують різну кількість завдань з роботи з художньою книгою, різні методи і прийоми щодо ознайомлення з художньою літературою.

У чинних програмах виховання і навчання дітей дошкільного віку досить повно висвітлено змістовий бік роботи з художньою книгою (літературою). У програмі "Малюємо" [6] представлено розділ "Художня література" та підрозділ "Читання дітям, розповідання та вивчення напам'ять", в яких подано чіткі завдання виховання та основні результати навчально-виховної роботи: діти вміють самостійно драматизувати, інсценувати казки, художні твори; активно користуються малими жанрами фольклору (прислів'я, приказки, скоромовки, лічилки, загадки); відчують внутрішню потребу читати казки, художні твори, вибирати їх; переказують нові казки, художні твори; природно виразно розповідають вірші; мають смак, інтерес до самостійного читання. У програмі виокремлено як вид роботи з художньою літературою ігри за сюжетами літературних творів.

У програмі "Дитина" [4] відсутній окремий розділ "Художня література". Програмою завдання викладено в розділі "Мова рідна, слово рідне" у рубриках "У нас в гостях книжка", "Ми розмовляємо". Програма досить стисло подає завдання щодо роботи з художньою книгою: знайомство з дитячою книгою; слухання, розповідання, переказування, вивчення напам'ять, розповідь за ілюстраціями, текстів різних жанрів. Звертаємо увагу, що у програмі не планується робота в куточку книги, не конкретизовано твори яких саме письменників, поетів (українських, російських, зарубіжних класиків або сучасних) використовуватимуться у роботі з дітьми. Водночас подано завдання для розвитку у дітей творчості та власного художнього смаку: придумувати казки на вибрану тему, домислювати кінець оповідання, розвивати вміння висловлювати своє ставлення, давати оцінку творам, персонажам.

Варіативна програма "Дитина в дошкільні роки" досить широко подає роботу з художньою літературою, яка представлена у розділі "Художньо-мовленнєва діяльність". Зміст роботи подано за двома рівнями: фонд "Хочу" і фонд "Можу". Фонд "Хочу" визначає завдання, які заплановано, а фонд "Можу" визначає реальні можливості дитини виконати заплановані завдання. За змістом програми дітям навчають різних видів роботи з художньою літературою: читання, робота з книгою, розповідання, виразне читання, розповідання вихователя і дітей за ілюстративним матеріалом, театралізовано-ігрова діяльність, інсценування. Також у програмі подано обов'язковий рівень навчання дітей за видами художньо-мовленнєвої компетенції [4].

Для дітей семи років окремим підрозділом виокремлено роботу з художньою книгою, в якому визначено такі завдання: ознайомити дітей з різними видами книжок, з дитячою бібліотекою, з художниками-ілюстраторами дитячих книг, з дитячими журналами; закріплювати знання про структуру книжки; залучати дітей до роботи з дитячою книгою в куточку книги.

Нами було проаналізовано Базову програму розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі", яка складається з двох частин [1]. Художня література представлена в першій частині Базової програми як одна з основних ліній художньо-естетичного розвитку в підрозділах "Вікові можливості", "Завдання розвитку", "Організація життєдіяльності". За програмою, показниками розвитку компетентності особистості в старшому дошкільному віці є прояви фізичної, соціально-моральної, емоційно-ціннісної, пізнавальної, мовленнєвої, художньо-естетичної, творчої активності у сферах життєдіяльності: "Природа", "Культура", "Люди", "Я сам". На наш погляд, показники розвитку компетентності з художньої літератури в програмі окреслено нечітко. Наприклад, у сфері "Культура" показник розвитку емоційно-ціннісної форми активності дітей старшого дошкільного віку подано таким чином: дитина протягом певного часу охоче займається художньою діяльністю; дістає задоволення від художнього слова. Показник розвитку пізнавальної форми активності: дитина має уявлення про особливості літературного мистецтва; обізнана з найкращими його зразками; розуміє доцільність його використання у повсякденному житті; уміє елементарно аналізувати різні твори мистецтва, художні образи, характеризувати засоби художньої виразності. Показник розвитку художньо-естетичної форми активності: дитина передає свої враження від рукописного світу в літературній діяльності; виявляє свої художні пріоритети, жанрові уподобання. Роботу з дитячою книжкою подано в завданнях мовленнєвого розвитку дитини. Деякі завдання програми, на наш погляд, не відповідають вивчим можливостям дітей. Наприклад, серед вимог до розв'язності виокремлено уявлення дітей про види книжок (словники, довідкова література, художні твори, підручники), історію створення книжки.

У другій частині Базової програми подається орієнтовний перелік художніх творів усної народної творчості, творів українських та зарубіжних авторів розрахований на ранній, молодший та старший дошкільний вік [1].

Найбільш повно реалізовано завдання щодо ознайомлення дітей з художньою літературою в авторській програмі А.М. Богуш "Мовленнєвий компонент дошкільної освіти" [7]. Так, у програмі визначено такі напрями роботи з художньою книгою: робота з УНТ та народною казкою; читання творів українських класиків, сучасних письменників та письменників інших країн; ознайомлення з портретами, життям і творчістю українських письменників, з поезією поетів-класиків, поетів свого регіону, з будовою дитячої книжки; залучення дітей до чергування в куточку книги, до самостійної діяльності в куточку книги; розповідь казок у супроводі ілюстративного матеріалу; вчити запам'ятовувати тексти віршів, виразно читати їх, вчити інсценувати нові художні твори до свят, літературних ранків, вечорів, розваг.

Програма зорієнтована на розуміння дітьми жанрових особливостей художніх творів, композиції та змісту літературного твору, розрізнення структури та основних засобів художньої виразності.

Автор подає зміст ознайомлення дітей з художньою літературою за такими підрозділами: "Усна народна творчість", "Читання", "Розповідання вихователя з ілюстративним матеріалом", "Виразне читання", "Театралізовано-ігрова діяльність", "Інсценування" [7].

Програма охоплює як змістовий, так і функціональний бік. Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності та роботи з художньою літературою представлено у розділі "Художньо-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку", в якому розкрито принципи відбору художніх творів для дітей та ознайомлення з художніми творами, подано джерела художнього читання і розповідання дітям. А.М. Богуш визначено види компетенцій (когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, поетично-емоційна, оцінювально-етична, театральньо-ігрова), які є показниками готовності дитини до здійснення художньо-мовленнєвої діяльності, розкрито конкретні завдання формування художньо-мовленнєвої компетенції для кожної вікової групи, методи та прийоми роботи з художніми творами, функції художньої літератури [7].

Слід зазначити, що лише в означеній програмі визначено педагогічні умови її реалізації, зокрема:

- дидактичне забезпечення процесу художньо-мовленнєвої діяльності дітей: а) наявність дитячих книг різного типу: книжка-картинка, книжка загадка, книжка-скринька, книжка-розфарбування, ілюстровані дитячі книжки класиків і сучасних письменників; збірки казок, хрестоматійні збірки, вибрані твори дитячих письменників і поетів;

б) набори листівок-ілюстрацій, альбоми-ілюстрації, репродукції художніх картин до казок і дитячих оповідань; портрети письменників.

- Залучення дітей до самостійної роботи з книгою. З цією метою автор пропонує у груповій кімнаті обладнати куточок книги з вільним доступом дітей до книг, альбомів, ілюстрацій і т. ін.; влаштувати дитячу групову бібліотеку; організувати самостійне розповідання дітьми знайомих казок і своїх власних; лагодження книг, виготовлення альбомів ілюстрацій і бесіда-діалог за їх змістом.

- Організація літературних ранків, присвячених українським письменникам і поетам – класикам і сучасним (Т.Г. Шевченко, І. Франко, Леся Українка та ін.).

Автор пропонує в методичних нотатках планувати педагогом розвиток образного й експресивного мовлення на всіх заняттях з художньо-мовленнєвої діяльності, водночас і визначати завдання з розвитку мовлення (зокрема, збагачення, уточнення і активізація словника; розвиток зв'язного мовлення), крім того, наскрізне планування вивчення творів художньої літератури не тільки в межах сфери життєдіяльності "Культура", а й у всіх інших сферах ("Природа", "Люди", "Я сам"), тобто на заняттях з усіх розділів програми [7].

Отже, як засвідчив аналіз програм у роботі з художньою книгою реалізується естетичний, пізнавальний, моральний, соціальний і мовленнєвий розвиток дітей. У варіативних програмах "Мовленнєвий компонент", "Дитина в дошкільні роки", "Малятко" висуваються досить високі вимоги до результатів роботи з художньою книгою: розуміння дітьми композиції та змісту літературного твору, розрізнення структури та основних засобів художньої виразності; орієнтує вихователів на формування у дітей літературних навичок, власного художнього смаку і творчості. Орієнтовний перелік рекомендованих художніх творів наявний тільки у програмах: "Мовленнєвий компонент", "Малятко", "Я у світі".

Отже, аналіз програм дозволив дійти висновків, що програмовий матеріал в роботі з художньою книгою побудований на принципі наступності і перспективності. У шкільній програмі вимоги до учнів ускладнюються і водночас деякі завдання повторюються для закріплення вивченого у дошкільному навчальному закладі. Наступність у роботі з книгою передбачає зв'язок вивчуваного з вивченим раніше, з опорою на відоме. Вона виявляється у зв'язку завдань з роботи з художньою літературою для старших дошкільників з завданнями з роботи з художньою літературою для учнів початкових класів. Наступність у роботі з художньою літературою є однією з обов'язкових умов успішного вивчення, засвоєння її учнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упор. О.Л. Кононко. – К.: Світлич, 2008. – 430с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1999. – 61с.
3. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376с.
4. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. Наук. керівник О.В. Проскура. – К.: "Освіта", 1993. – 269с.
5. Дошкільне образование. Словарь терминов / [Сост. Виноградова Н.А. и др.]. – М.: Айрис-пресс, 2005. – 400 с.
6. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. – К., 1999. – 286с.
7. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: Навч.-метод. посібник / Уклад. А.М. Богуш – Одеса: Ярослав, 2004. – 176с.
8. Педагогика. Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич – Мн.: "Современное слово", 2005. – 720 с.
9. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмоченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516с.
10. Електронний ресурс: [режим доступу]: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1038.997.0>